

פרשת וירא

בין אברהם ללוט

הסיפור בפרקים י"ח-י"ט – מבנהו ומגמתו

- א. סיפור אחד, שני חלקים
ב. ההקבלות בין שתי המחציות
ג. בין המחצית הראשונה למחצית השנייה
ד. בין אברהם ללוט
ה. חתימת פרשת היחסים בין אברהם ללוט

א. סיפור אחד, שני חלקים¹

פרקים י"ח-י"ט שבראש פרשתנו, על שבעים ואחד הפסוקים הכלולים בהם, מהווים פרשת מסורה אחת. פרשת מסורה זו היא גם סיפור אחד,² המורכב משני חלקים גדולים הנבדלים מאוד זה מזה: פרק י"ח – שבמרכזו עומדת דמותו של אברהם והוא מתרחש בסביבות חברון, ופרק י"ט – שבמרכזו ניצבת דמותו של לוט והוא מתרחש בסביבות סדום. ובכן, מה הופך את שני הפרקים הללו לסיפור אחד? שלושה היבטים קובעים את אחדותו:

- **אחדות הנושא** – בשני חלקיו של הסיפור נידונה הפיכת סדום.
 - **דמותם של המלאכים** – הללו משמשים כדמות ראשית בסיפור מראשו וכמעט עד לסיומו,³ והם ניצבים בכל חלק של הסיפור אל מול הדמות הראשית האנושית, אברהם או לוט.
 - **רציפות ממדי הזמן והמקום בסיפור השלם** – ניתן לעקוב אחר תנועתם של המלאכים מרגע בואם "כחם היום" לאלוני ממרא,⁴ דרך ירידתם מהר חברון לסדום והגעתם אליה "בערב", ועד להמטירם עליה גפרית ואש כאשר "השמש יצא על הארץ" למחרת היום.⁵
- מסתבר ששני חלקיו הגדולים של הסיפור, פרק י"ח ופרק י"ט, הם שתי המחציות שמהן בנוי הסיפור.⁶

¹ לפרק י"ח ולהיבטים מסוימים בפרק י"ט הקדשנו את עיונונו לפרשת וירא בסדרה השנייה: "מלאכים כבני אדם ובן אדם שהוא כמלאך ה' – קריאת הסיפור על אברהם והמלאכים בעקבות רשב"ם". בעיון הנוכחי נעסוק בעיקר בסיפור השלם, במבנהו ובמגמתו. אף שנתבסס על קריאת רשב"ם את סיפורנו, שנידונה באותו עיון, עיונונו הנוכחי יעמוד בפני עצמו, ואנו נפנה לעיון ההוא כפי הצורך.

² על הפתיחה יוצאת הדופן של הסיפור – "וירא אליו ה'", בלא לנקוב בשמו של אברהם, עמדנו בהרחבה בסעיף הראשון של עיונונו לפרשת וירא בסדרה השנייה, וגם בראש הסעיף השני של אותו עיון.

³ יש לזכור כי לפי פירושו של רשב"ם, כבר במילים הפותחות את סיפורנו "וירא אליו ה'" הכוונה להופעת המלאכים, ואף ה' שלפניו עומד אברהם ומנהל את ויכוחו על גורל סדום הוא מלאך – 'הגדול שבהם'. האזכור האחרון של המלאכים ושל פעלם לפי רשב"ם הוא ב-י"ט, כד-כה: "וה' המטיר על סדום ועל עמרה גפרית ואש... ויהפך את הערים האלו...". אף בפסוקים אלו ה' הוא כינויו של גדול המלאכים (אף בפסוק כז בהמשך, נזכרת עמידתו של אברהם "את פני ה'", והכוונה לעמידתו לפני המלאך ויכוחו עמו ביום האתמול). רק בפסקה המסיימת את סיפורנו – י"ט, ל-לח – שבה מסופר על הולדת עמון ומואב, נעדרת כל נוכחות של המלאכים.

⁴ 'כחום היום' – הוא ציון זמן למחצית היום, לשעת הצהריים, שבה החום רב ביותר, ראה ברכות כז ע"א: "כשהוא אומר 'כחום היום' – הרי ששעות אמור" וברש"י שם.

⁵ נמצא כי עיקרו של סיפורנו מתרחש במשך פחות מיממה, מצהרי היום שבו הופיעו המלאכים בסביבות אוהל אברהם, ועד לבוקר שלמחרת, שבו השקיף אברהם על סדום העשנה (י"ט, כז-כח). רק הפסקה האחרונה, י"ט, ל-לח, חורגת מגבולות הזמן המצומצם הזה, בהוסיפה לסיפור שני לילות, שבהם שכבו בנות לוט עם אביהן. בפסקה זו גם נעדרת דמותם של המלאכים, כאמור בסוף הערה 3.

⁶ בחינת אורכם של כל אחד משני הפרקים הללו מגלה פער גדול מן הרגיל בין שתי המחציות: פרק י"ח הוא בן 33 פסוקים, ואילו פרק י"ט הוא בן 38 פסוקים. פער בן פסוק אחד או שניים בסיפור כה ארוך אינו משמעותי, אולם פער בן חמשה פסוקים מחייב לבחון את סיבתו. נראה כי הסיבה לפער זה היא שפסקה בת שלושה פסוקים המצויה בשליש האחרון של פרק י"ט – פסוקים כז-כט – אינה שייכת למחצית השנייה ותפקידה הספרותי הוא לשמש 'ציר מרכזי' לסיפור כולו. תפקידה של פסקה זו, כתפקידו של ציר מרכזי בדרך כלל, 'להעביר' את עלילת הסיפור ממחציתו הראשונה אל זו השנייה. המעיין בפסוקים אלו יחוש היטב שהם מקשרים בין דמותו של אברהם – גיבור המחצית הראשונה לבין דמותו של לוט – גיבור המחצית השנייה; זו הפסקה היחידה בסיפור שבה מופיעים שמותיהם של שני הגיבורים גם יחד.

ציר מרכזי מצוי בדרך כלל בין שתי המחציות – מדוע אפוא מצויה פסקה זו במקומה הנוכחי? הסיבה לכך היא במגמה לשמור על רציפות כרונולוגית של סיפורנו: בפסקה זו מתוארת השקפתו של אברהם על פני סדום העשנה בבוקר השקם. ציון הזמן האחרון שנוכר לפני פסקה זו הוא "השמש יצא על הארץ" (פסוק כג) בשעה שלוט בא צוערה, וה' המטיר על סדום ועל חברותיה גפרית ואש. זמן קצר אחר כך, בשעת בוקר מוקדמת, כבר הסתיימה הפורענות, ואברהם ראה "והנה עלה קיטר הארץ כקיטר הכבשן" (פסוק כח).

לו היו פסוקים כז-כט נכתבים במקומם הראוי מבחינה ספרותית, ביו פרק י"ח לפרק י"ט, היה הדבר עלול ליצור בלבול בלב הקורא: הרי זה עתה הוא קרא על מה שאירע בבוקר, כשסדום כבר חרבה, ובכן מהו ה"עירב" שבו באו המלאכים לסדום?

על תפיסת הפסקה י"ט, כז-כט כציר המרכזי של הסיפור ועל השפעת הדבר על הבנת הסיפור השלם והיחס שבין מחציותיו יש להאריך, אך לא נעסוק בכך בעיון זה.

ב. ההקבלות בין שתי המחציות

מהו הנושא של סיפור ארוך ומורכב זה?⁷

הדמות האנושית הראשית בפרק י"ח היא זו של אברהם, ובפרק י"ט היא זו של לוט. כל אחת משתי הדמויות הראשיות הללו זוכה לאפיונים מזוויות שונות ובהקשרים מגוונים. מתקבל על הדעת אפוא, שנושא הסיפור השלם הוא הכותרת שנתנו לעיוננו: "בין אברהם ללוט" – מה מבדיל ביניהם ומה מקשר ביניהם; במה הם דומים זה לזה ובמה הם שונים, לא רק מבחינת מעשיהם ומידותיהם, אלא גם מבחינת גורלם.

לסיפור שזהו נושא, מתאימה הקבלה ישרה בין שתי המחציות, כדי שהדמויות יתייצבו זו מול זו בסיטואציות דומות המקבילות זו לזו גם במבנה הסיפור. מבחינת תוכן, יכולות ההקבלות להצביע על דמיון או על ניגוד, בהתאמה לצרכי ההשוואה בין האישים.

אכן, ניתן להצביע על הקבלות מפורטות בין שתי המחציות, הבאות לידי ביטוי לעתים אף ברמה הלשונית, והמופיעות בסדר דומה בשתי המחציות. להלן נציע את ההקבלות העיקריות:

1. שתי המחציות פותחות בתיאור הכנסת האורחים שנהגו אברהם ולוט במלאכים שחשבו לבני אדם. הדמיון בין שני התיאורים בולט לעין, כמו גם השינויים הרבים ביניהם:

אברהם – פרק י"ח		לוט – פרק י"ט
א וַיֵּרָא אֱלֹהֵי ה' בְּאֵלֵי מֶמְרָא וְהוּא יֹשֵׁב פֶּתַח הָאֵהָל כְּחֹם הַיּוֹם.	א	וַיָּבֹאוּ שְׁנֵי הַמַּלְאָכִים סְדֹמָה בְּעָרֵב וְלוֹט יֹשֵׁב בְּשַׁעַר סְדֹם וַיֵּרָא לוֹט וַיִּקָּם לִקְרֹאתָם וַיִּשְׁתַּחוּ אֲפִים אַרְצָה.
ב וַיֵּשֶׂא עֵינָיו וַיֵּרָא וְהִנֵּה שְׁלֹשָׁה אַנְשִׁים נֹצְבִים עָלָיו וַיֵּרָא וַיִּרְץ לִקְרֹאתָם מִפֶּתַח הָאֵהָל וַיִּשְׁתַּחוּ אַרְצָה.	ב	וַיֵּאמֶר: הִנֵּה נָא אֲדֹנָי סוּרוּ נָא אֶל בַּיִת עֲבָדְכֶם וְלִינוּ וְרַחְצוּ רַגְלֵיכֶם וְהִשְׁעֲנוּ תַּחַת הָעֵץ. וְאֶקְחָה פֶתַח לְחֵם וְסַעְדוּ לְבָבְכֶם אַחַר תַּעֲבְרוּ... וַיֵּאמְרוּ: כִּן תַּעֲשֶׂה כַּאֲשֶׁר דִּבַּרְתָּ. וַיִּמְהַר אַבְרָהָם... לִוְשֵׁי וְעֵשִׂי עֲגוֹת. וַיִּקַּח חֲמֵאָה וְחֻלְבֵּי וְכֶבֶד הַבֶּקָר אֲשֶׁר עָשָׂה וַיִּתֵּן לַפְּנִיָּהֶם וְהוּא עֹמֵד עֲלֵיהֶם תַּחַת הָעֵץ וַיֵּאכְלוּ.
ג וַיֵּאמֶר: אִם נָא מִצָּאתִי חֵן בְּעֵינֶיךָ אֵל נָא תַעֲבֹר מֵעַל עֲבָדְךָ. דְּקַח נָא מֵעַט מִיָּם וְרַחְצוּ רַגְלֵיכֶם וְהִשְׁעֲנוּ תַּחַת הָעֵץ. וְאֶקְחָה פֶתַח לְחֵם וְסַעְדוּ לְבָבְכֶם אַחַר תַּעֲבְרוּ... וַיֵּאמְרוּ: לֹא כִי בְּרַחֹב נָלִין. ⁸ וַיַּעַשׂ לָהֶם מִשְׁתָּה וּמִצּוֹת אֶפְהָ וַיֵּאכְלוּ.	ג	וְהִשְׁכַּמְתֶּם וְהִלַּכְתֶּם לְדַרְכְּכֶם וַיֵּאמְרוּ: לֹא כִי בְּרַחֹב נָלִין. ⁸ וַיַּעַשׂ לָהֶם מִשְׁתָּה וּמִצּוֹת אֶפְהָ וַיֵּאכְלוּ.

השינויים הרבים בין שני התיאורים נובעים משתי סיבות. הסיבה האחת היא ההבדל בנסיבות המקום והזמן שבו מתרחשת הכנסת האורחים, נסיבות המחייבות היענות לצרכים שונים של הולכי דרכים. עמד על חלק משינוי הנסיבות הזה רשב"ם בפירושו ל-י"ח, א:

"כחום היום" – מה צורך לכתוב כחום היום? אלא להודיעך כי בלוט כתיב "ויבאו שני המלאכים סדמה בערב" (י"ט, א), ולכן אמר להם לוט: (שם ב) "סורו נא אל בית עבדכם ולינו", אבל אברהם, לפי שבאו אליו כחום היום

⁷ 'הפיכת סדום' איננו יכול להיות נושא הסיפור השלם, שהרי המחצית הראשונה של פרק י"ח (פסוקים א-טז) אינה קשורה כלל לנושא זה (ואין באמור בפסוק טז: "ויקמו משם האנשים וישקפו על פני סדום" כדי לשנות זאת). ואף על פי שבראש עיוננו אמרנו שהפיכת סדום היא הנושא המאחד את שני חלקי הסיפור, פרק י"ח ופרק י"ט, אין בכך כדי להפוך נושא זה לנושא הסיפור השלם כולו. אף אם נרחיב את הגדרת הנושא להצלת לוט מהפיכת סדום, לא נועיל. אדרבה, שמו של לוט ועניין הצלתו לא נזכרו כלל בפרק י"ח, גם לא במחציתו השנייה. אף הפסקה האחרונה בסיפורנו (י"ט, ל-לח) העוסקת בהולדת בניו של לוט, אינה קשורה להגדרת הנושא 'הפיכת סדום' (אף שהאירוע המתואר בה משתלשל מהפיכת סדום).

⁸ שינוי בולט זה נתפרש על ידי רש"י (בעקבות דברי התלמוד במסכת בבא מציעא פז ע"א) "מכאן שמסרבין לקטן ואין מסרבין לגדול" וביאר רמב"ן את סירובם של המלאכים ללוט על פי פירוש זה: "היה [זה] כדרך מוסר בני אדם", כלומר זוהי דרך נימוס מקובלת לסרב להצעת אירוח של אדם רגיל. אולם בפירושו הראשון כתב רמב"ן: "היה ללוט זכות בהפצירו בהם... והיו ממאנים כדי לזכותו, ולכן שמעו לו בסוף".

- בבקר⁹, שאין דרך אורחים ללון, אלא לאכול ולעבור, לפיכך לא אמר להם אברהם ללון, אלא "וסעדו לבכם אחר תעברו"¹⁰.

על דבריו יש להוסיף את השינוי בנסיבות המקום: אברהם יושב בפתח אוהלו המצוי בשטח פתוח, ועל כן עליו לרוץ לקראת האנשים, כדי לגרום להם לסטות מדרכם, להתארח במחנהו ולהישען תחת העץ; לוט יושב בשער סדום, ועל כן עליו לקום לקראת האנשים הנכנסים בשער זה לתוך העיר ללילת לילה, ולהציע להם מחסה בביתו. הסיבה השנייה לשינויים היא ההבדל בין אישיותו של אברהם לזו של לוט. אצל אברהם ניכרת נמרצות רבה יותר, והוא הופך את הכנסת האורחים לפרוייקט משפחתי שבו משתתפים גם שרה והנער. אצל לוט אין אנו מוצאים דברים אלו.¹¹

ברם ההבדל הגדול בין שני התיאורים של הכנסות האורחים אינו נכלל בפסוקים שהובאו לעיל. בהמשכו של הלילה בבית לוט, "טרם ישכבו", הוקף ביתו של לוט באנשי סדום "מנער ועד זקן כל העם מקצה", והכנסת האורחים של לוט באנשי סדום הצריכה אף הגנה נמרצת על אורחיו מפני מזימתם של אנשי העיר. אצל אברהם היושב באוהלו אין בכך כל צורך כמובן.

2. הכנסת האורחים המופתית של שני האישים – אברהם ולוט – גוררת עמה שכר מידי להם: לאברהם ושרה – הבשורה על הולדת בנם "כעת חיה"; ללוט – הצלתו והצלת משפחתו מהפיכת סדום. המכנה המשותף לשני סוגי השכר הללו שהם עוסקים בקיום ובהמשכיות. ביחס לאברהם זוהי רק הבטחה לעתיד, ואילו ביחס ללוט ניתן הקיום הפיזי ברגע זה, אך הוא מכיל בתוכו את האפשרות להמשכיות זרעו של לוט, אפשרות שאכן תתגשם בסופו של הסיפור.

יש קשר מהותי של מידה כנגד מידה בין המעשה לגמולו: הכנסת אורחים במובנה המקורי היא מעין 'החייאה' של מי שמצוי בדרך וצרכי חייו הרגילים – מזון וקורת גג לראשו – אינם מצויים לו. על כן נאמר במדרש תנחומא (שמות טז) "מי שהוא פותח פתחו לחבירו – נפשו הוא חייב לו... ולא עוד, אלא... חייב בכבודו יותר מאביו ומאמו"¹².

בשלב זה מתבלט דמיון לשוני וענייני בין שני הסיפורים המכיל בתוכו הבדל תהומי: בשני המקרים נתקלה בשורת השכר בתגובת אי-אמון מצד מי מן המושאים לבשורה. על שרה נאמר: "ותצחק שרה בקרבה לאמר: אחרי בלתי היתה לי עדנה" (י"ח, יב); ועל חתניו הסדומיים של לוט נאמר: "ויהי כמצחק בעיני חתניו" (י"ט, יד). שרה צחקה משום שלא הכירה באורחים שהם מלאכים, וראתה בדבריהם ברכה בעלמא. לחתניו של לוט, לעומת זאת, נאמרה הבשורה מפי לוט כגזרה מאת ה': "כי משחית ה' את העיר" (שם), ואף על פי כן נראה לוט בעינייהם "כמצחק" – כמתבדח. על תגובתה של שרה ישנה תגובה א-לוהית שמטרתה לשכנעה באמיתות הבשורה, ואילו חתני לוט הסדומיים נותרים עם משפחותיהם ונספים בסדום.

3. לשני האישים – לאברהם וללוט – מבשרים המלאכים על חורבן סדום הצפוי:

לאברהם: י"ח, כ-כא זַעֲקַת סְדוֹם וְעַמֶּנָּה כִּי רָבָה וְחָטְאוּתָם כִּי כָבְדָה מְאֹד.
אֲרָדָה נָא וְאֶרְאֶה הַכְּצַעֲקוּתָהּ הַבָּאָה אֵלַי עֲשׂוּ כָלָה
וְאִם לֹא אֲדַעָה.

לוט: י"ט, יג ... מִשְׁחַתִּים אֲנַחְנוּ אֶת הַמְקוֹם הַזֶּה
כִּי גְדֹלָה צַעֲקוּתָם אֶת פְּנֵי ה'
וַיִּשְׁלַחְנוּ ה' לְשַׁחֲתָהּ.

⁹ ראה הערה 4.

¹⁰ רד"ק ממשך ומבאר את השפעת ההבדל בנסיבות הזמן בין שני המקומות על טיב הסעודה המפוארת שהכין אברהם לעומת המשתה הצנוע שעשה לוט: "לפי שהיה לילה, לא היה לו פנאי לזבוח ולתקן מאכלים, אלא עשה להם משתה ואפה להם מצות, שלא ימתינו עד שיתחמץ הבצק, ומה שיוכל לתקן במהרה – תיקן. וזהו מדרך ארץ להכין לאורח הבא מה שיוכל להכין במהרה, כי הוא עייף וצריך לאכול ולשתות".

¹¹ אפשר שטעם הדבר הוא שצניעותו של המשתה שעשה לוט (ראה הסבר הדבר בהערה הקודמת) לא חייבה ריצה ומהירות כמו שמצאנו אצל אברהם, וגם לא חייבה שיתופם של אנשים נוספים בהכנת המשתה.

¹² מדרש זה אמנם אינו דן בהכנסת האורחים של אברהם ושל לוט, אך הוא שם לב לקשר בין הכנסת אורחים ללידת בנים או להחייאתם: "שני בני אדם קיבלו שני צדיקים, ונתברכו בשבילם, ולא היה להם בנים מתחילה (- אלא רק בנות), ומשנכנסו לבתיהם נתן להם הקב"ה בנים: לבן ויתרו... וכן את מוצא באליהו, בשעה שהלך אצל צרפית האלמנה, מת בנה, התחיל מתחנן ואמר: 'הגם על האלמנה אשר אני מתגורר עמה הרעות להמית את בנה... וישמע ה' בקול אליהו, ותשב נפש הילד על קרבו ויחיי (מל"א י"ז, כ-כב)".

אולם שונים המניעים לגילוי הדבר לשני האישים ושונוות תגובותיהם על הגילוי: הגילוי לאברהם נובע מקרבתו לה' ומאי-הנוחות שיש למלאך בהליכתו לשליחות שאברהם אינו יודע עליה (י"ח, יז-יט);¹³ הגילוי ללוט נובע מן הצורך המעשי להציל את לוט ואת משפחתו.

אברהם, בשמעו את דברי המלאך, נחלץ להגנתה של סדום, ומנסה להעביר את רוע הגזרה; לוט מקבל את ההודעה ללא כל ויכוח, וניגש מיד להצלת משפחתו.¹⁴

4. למרות האמור בסעיף ההקבלה הקודם, שני האישים – אברהם ולוט – מנהלים משא ומתן עם המלאכים (או עם הגדול שבהם) על 'נשיאה' (במשמעות: ויתור) לעיר מערי הכיכר. אולם שונים המניעים לבקשת ה'נשיאה' הזאת, והתוצאות המעשיות של המשא ומתן בכל אחת מן המחציות הפוכות זו מזו. אברהם מבקש על סדום:

י"ח, כג-כה האף תספּה צדיק עם רשע?
אולי יש מְשִׁים צדיקים בְּתוֹךְ העיר,
האף תספּה וְלֹא תשא לְמָקוֹם לְמַעַן מְשִׁים
הצדיקים אֲשֶׁר בְּקִרְבָּהּ? חֲלָלָה לָךְ...

וה' מסכים עמו:

כו אם אֶמְצָא בְּסֹדֶם מְשִׁים צדיקים בְּתוֹךְ העיר
וְנִשְׂאתִי לְכָל הַמָּקוֹם בְּעִבְרִים.

אולם ניסוח הדבר כתנאי והמשך הוויכוח מלמדים שגם אברהם יודע כי אין לכך סיכוי.

לוט מבקש על צוער:

י"ט, כ הֲנָה נָא הָעִיר הַזֹּאת קְרִיבָה לְנוֹס שְׂמָה וְהוּא מִצְעָר
אֶמְלִטָהּ נָא שְׂמָה, הֲלֹא מִצְעָר הוּא וְתַחִי נַפְשִׁי.

והמלאך עונה לו:

כא הֲנָה נִשְׂאתִי פְּנִיךָ גַם לְדַבֵּר הַזֶּה
לְבִלְתִּי הַפְּכִי אֶת הָעִיר אֲשֶׁר דִּבַּרְתָּ.
כב מִהֵרָה הִמְלִיט שְׂמָה...

בקשתו של אברהם אינה נגועה בשום נגיעה אישית. טעמו הוא בשאלתו הרטורית "השפט כל הארץ לא יעשה משפט?!". על אף ההסכמה הא-לוהית לדבריו, לבסוף הפך ה' את סדום.

בקשתו של לוט היא אישית לחלוטין: הוא מבקש את הצלת צוער אך לצורכו, ובקשתו מתקבלת.¹⁵

ג. בין המחצית הראשונה למחצית השנייה

מהו המכנה המשותף של ההקבלות הללו בין אברהם ללוט? נוכחנו בסעיף הקודם כי בכל סעיפי ההקבלה ישנו דמיון בין האישים והמצבים המתוארים, אך תמיד קיימים גם הבדלים עקרוניים ביניהם. ובכן, האם ניתן להצביע על סיבה משותפת לכל השווה והשונה באותן הקבלות?

כדי לענות על שאלה זו עלינו לעמוד תחילה על המבנה הפנימי של כל אחת מן המחציות, על חלוקתה לפסקאות. בדרך כלל, כאשר אנו מקבילים שתי מחציות של סיפור, הניצבות זו מול זו בהקבלה ישרה, כמו בסיפורנו, אנו מציינים את ההקבלה בין הפסקאות המקבילות: פסקה א1 מקבילה לפסקה ב1, פסקה א2 מקבילה לפסקה ב2, וכן הלאה. אולם את ההקבלות שציינו בסיפורנו, אף שהן מופיעות בסדר דומה פחות או יותר בכל אחת משתי

¹³ ראה עיונו לפרשת וירא בסדרה השנייה, ראש סעיף ד.

¹⁴ אין לבוא בטענות על לוט מפני הבדל זה, שכן לאברהם נאמר רק שהמלאכים יורדים לסדום כדי לבחון מהו מצבה ומה יהא גור דינה "ארדה נא ואראה... ואם לא אדעה". הויכוח של אברהם נוגע אפוא לשאלה איזה סוג "ידיעה" יצדיק את חורבן סדום, ואיזה לא יצדיק. אולם ללוט נאמר דברי המלאכים לאחר שנודע הדבר כי "גדלה צעקתם". ולא רק המלאכים יודעים זאת, אלא גם לוט עצמו, שהרי ידיעתם נובעת מהתקפת אנשי סדום על בית לוט "כל העם מקצה". ממילא אין מקום לדברי סגוריה על סדום מעין אלו של אברהם, לאחר שנתגלה כי לוט הוא הצדיק היחיד בסדום.

¹⁵ הבדל זה מתבטא בהבחנה בין מושא ה'נשיאה' בדיון שבין אברהם למלאך "האף תספה ולא תשא למקום... ונשאתי לכל המקום" לבין מושא הנשיאה בדיון שבין לוט למלאך "הנה נשאתי פניך".

המחציות, לא יכולנו להציג בדרך של הקבלת פסקאות. סיבת הדבר היא שאופי החלוקה הפנימית של כל מחצית שונה מאד ממחצית למחצית, כמו שנבהיר מייד:

המחצית הראשונה – פרק י"ח

פרק י"ח – המחצית הראשונה של סיפורנו – נחלק בעצמו לשתי מחציות כמעט שוות: ¹⁶

1א י"ח, א-טז – אברהם ושלושת המלאכים: הכנסת האורחים ושכרה.

בחלק זה ניתן להבחין בקיומן של שתי פסקאות ובחתימה:

א-ח הכנסת האורחים שנהג אברהם באנשים

ט-טו בשורת הולדת בן לאברהם ושרה

טז אברהם הולך עם המלאכים לשלחם

2א יז-לג – אברהם וגדול המלאכים: הדיון על סדום.

אף בחלק זה ניתן להבחין בקיומן של שתי פסקאות ובחתימה:

יז-כב הודעת המלאך לאברהם על תכניתו ביחס לסדום

כג-לב הויכוח בין אברהם למלאך על גורל סדום

לג פיזור דמויות

המחצית השנייה – פרק י"ט

פרק י"ט – המחצית השנייה של סיפורנו – נחלק לשלושה שלישים כמעט שווים: ¹⁷

1ב י"ט, א-יא – לוט ושני המלאכים: הכנסת האורחים.

בחלק זה ניתן להבחין בקיומן של שתי פסקאות:

א-ג הכנסת האורחים שנהג לוט במלאכים

ד-יא התקפת אנשי סדום ועמידת לוט כנגדם עד להתערבות המלאכים

2ב יב-כג – שכרה של הכנסת האורחים – הצלת לוט ומשפחתו

אף בחלק זה ניתן להבחין בקיומן של שתי פסקאות:

יב-יז המלאכים מודיעים על השחתת המקום ומוציאים את לוט ומשפחתו

מחוץ לעיר

יח-כג הצלת צוער על פי בקשת לוט ולטובתו

3ב כד-כו; ל-לח – הפיכת סדום ותוצאותיה ביחס ללוט ולמשפחתו.

אף בחלק זה ניתן להבחין בשתי פסקאות:

כד-כו הפיכת ערי הכיכר וגורל אשת לוט

ל-לח לוט ושתי בנותיו במערה – הולדת מואב ובן-עמי

ובכן, המחצית הראשונה של הסיפור – פרק י"ח – נחלקת באופן ברור לשני חלקים שווים באורכם, אך שונים מאוד בעניינם: החלק הראשון (פסוקים א-טז) עוסק במידותיו הטובות של אברהם כמכניס אורחים ובגורלו המשפחתי, ואילו החלק השני (פסוקים יז-לג) עוסק בגורלה של סדום. ¹⁸ קשה למצוא קשר ברור בין שני הנושאים הללו, ואלמלי פירושו של רשב"ם, המוכיח כי קיימת רציפות עלילתית בי שני החלקים של פרק י"ח, בזאת שבשניהם מצוי אברהם בחברת המלאכים או בחברת אחד מהם, היינו נוטים לחלק פרק זה לשני סיפורים שונים. ¹⁹

¹⁶ בעיוננו לפרשתנו בסדרה השנייה בסעיפים ג-ה, עמדנו בהרחבה על מבנהו של פרק י"ח, על פי המתחייב מפירושו של רשב"ם לפרק זה. כאן מובאת מסקנת הדברים.

¹⁷ בהערה 6 לעיל נכתבה טענתנו בדבר היותם של פסוקים כז-כט בפרק זה 'ציר מרכזי' של הסיפור, שמקומו הספרותי הוא בין פרק י"ח לפרק י"ט. ניתוח המבנה של פרק י"ט להלן יתבסס על טענה זו, וחלוקת הפרק לפסקאות תיעשה אפוא מתוך התעלמות משלושת הפסוקים הללו, שנקבעו במקומם הנוכחי מחמת שיקול כרונולוגי (כפי שהוסבר בהערה הני"ל).

¹⁸ כמוכן, אף בחלק השני ניצבת דמותו של אברהם במרכז הסיפור, וניתן ללמוד רבות על אישיותו ומידותיו, אולם הנושא הנידון בחלק זה הוא גורלה של סדום.

¹⁹ ראה דיון רחב על כך בעיון לפרשתנו בסדרה השנייה בסעיפים ג-ד. בסעיף ה שם ניסינו לברר מהו המכנה המשותף בין שני חלקיו של פרק י"ח.

אף במחצית השנייה של סיפורנו – פרק י"ט – נידונים שני נושאים דומים: מעשיו הטובים של לוט כמכניס אורחים וגורל משפחתו מחד, וגורלה של סדום מאידך. אלא שבניגוד חריף למחצית הראשונה, במחצית השנייה כרוכים שני הנושאים הללו זה בזה לבלי הפרד. קשר זה בין שני הנושאים קיים הן במישור העלילתי והן במישור העקרוני: גורלו של לוט וגורל משפחתו תלויים במידת התבדלותם מסדום.

מורכבות זו של המחצית השנייה היא הסיבה לכך שזו נחלקת לשלושה שלישים דומים באורכם, שבכל אחד מהם נידונים שני הנושאים של מחצית זו כשהם כרוכים זה בזה.

במילים אחרות: כל אחד משלושת חלקיה של המחצית השנייה ממשיך הן את הנושא הנידון בחלקה הראשון של המחצית הראשונה (- גורל האיש הצדיק מכניס האורחים וגורל משפחתו. המשך זה הוא תמטי כמובן), והן את הנושא הנידון בחלקה השני של המחצית הראשונה (- גורל סדום. המשך זה הוא במישור העלילתי).

הבה נבהיר זאת: בחלקו הראשון של פרק י"ח מתוארת הכנסת האורחים של אברהם ושכרה – הבטחת הולדת הבן למועד הזה כעת חיה. נושא דומה נידון גם בפרק י"ט, והוא מתפרס על פני כל שלושת החלקים של פרק זה:

1ב (א-יא)	-	תיאור הכנסת האורחים
2ב (יב-כג)	-	שכר הכנסת האורחים – הצלת לוט ומשפחתו
3ב (כד-כו ; ל-לח)	-	המשכיותו של לוט: הולדת שני בנים

בחלקו השני של פרק י"ח נידון גורלה של סדום: נאמר שם שיש לרדת לסדום ולראות "הכצקתה", ואם אכן כצקתה, יש לעשות בה "כלה", אלא אם כן יש בתוכה עשרה צדיקים שיצילוה מהשחתה. כל הדברים הללו אכן נבחנים ומתממשים בפרק י"ט על פני כל שלושת חלקיו:

1ב	-	אכן כצקתה – כל אנשי העיר מגלים את רשעותם
2ב	-	הודעה על גזר דינה של סדום – על השחתתה
3ב	-	ביצוע גזר הדין

עתה נבחן כיצד כרוכים יחדיו שני הנושאים הנידונים במחצית השנייה בכל אחד משלושת חלקיה:

1ב	-	הכנסת האורחים של לוט, ובייחוד הגנתו על אורחיו מפני התקפתם של אנשי סדום, מגלה מה בינו לבינם. לוט מתברר כצדיק היחיד בסדום.
2ב	-	כאשר נגזר דינה של סדום להשחתה, נגזר דינם של לוט ומשפחתו להצלה.
3ב	-	השחתת סדום בפועל מכריתה גם חלק ניכר ממשפחתו של לוט (את חתניו הסדומיים לוקחי בנותיו ואת משפחותיהם ואחר כך את אשתו), ונסיבות האירוע מביאות לכך שהמשכיותו של לוט נעשית משתי בנותיו שהרו לאביהן.

ד. בין אברהם ללוט

החלוקה בין שני הנושאים הנידונים במחצית הראשונה וכריכת שניהם יחדיו במחצית השנייה באות לידי ביטוי במבנה הפנימי השונה של כל אחת מהן, אך לא רק בכך. דבר זה הוא הקובע את המגמה השונה של כל מחצית, את האווירה השוררת בה, ובעצם את נושא הסיפור השלם כולו: מה בין אברהם ללוט.

אישיותו של אברהם היא אנטיתזה מובהקת לרשעתם של אנשי סדום: הוא האיש הצדיק האהוב ה', "אשר יצוה את בניו ואת אחריו ושמרו דרך ה' לעשות צדקה ומשפט" (י"ח, יט), והם ההפך הגמור ממנו בכל מובן. ובכן מהו הקשר בינו לבינם? כגובה רכס הר חברון מכיכר הירדן, כן גבהו דרכיו של אברהם מדרכיהם. ממרום מושבו הוא משקיף על סדום הפרושה מתחתיו, ומנסה להגן עליה מחורבן בוויכוחו הנועז עם ה'. וכאשר חרבה סדום הוא משקיף עליה בצער "וירא והנה עלה קיטר הארץ כקיטר הכבשן" (י"ט, כח).

אין כל קשר חברתי בינו לבינם, בין גורלו לגורלם, כשם שאין כל קשר ענייני ברור בין חלקו הראשון של פרק י"ח לבין חלקו השני. תיאורו המופתי של אברהם כמכניס אורחים נלהב – מה לו ולאנשי סדום ורשעתם? צלה של סדום אינו מעיב על טוהר השמים הפרושים מעל ראשו של אברהם כחום היום. אף הוויכוח שמנהל אברהם על גורלה של סדום – ממרום מושבו של אברהם הוא נעשה. לא מחמת נגיעה וקרבה לאנשי סדום הרעים והחטאים יוצא אברהם להגן עליהם, אלא מחמת דאגה לקידוש השם בעולם: "השופט כל הארץ לא יעשה משפט?!".

לוט, לעומת אברהם, בחר לחיות בין אנשי סדום ה"רעים וחטאים לה' מאד" (י"ג, יג). בקרבם הקים את ביתו ואת משפחתו, ונראה הדבר כי כשם שחתניו לוקחי בנותיו הם מאנשי סדום, אף אשתו – סדומית היא. גורל לוט ומשפחתו תלוי ללא הרף בשאלה עד כמה שייך לוט לסדום ועד כמה הוא יכול עדיין להתבדל ממנה וממעשיה. כדי

שלוט יינצל, הוא חייב להפגין את התבדלותו המוסרית והמעשית מחטאי סדום. לפיכך נושאו של פרק י"ט מחייב ערבוב מתמיד בין הדיון בגורלו של לוט ועתידו לבין הדיון בגורלה של סדום. אף תיאור צדקתו של לוט ותיאור הצלתו אינם ספוגים באותה רוממות רוח המאפיינת את תיאורי אברהם בפרק הקודם. אדרבה: הם מתאפיינים באווירה של מהומה ומבוכה, ובחוטאים דקים הקושרים גם אז בין הצדיק היחיד לבין הרשעים הסובבים אותו.²⁰

קצרים של דברים: בניגוד גמור לאברהם, לוט אינו אנטייתזה ברורה לאנשי סדום. מידת היבדלותו מהם – היא הנבחנת בפרק י"ט, ובה תלוי טיב הצלתו מגורלם.

בהבדל הזה שבין פרק י"ח לפרק י"ט – בין אברהם ללוט, טמון המכנה המשותף לכל ההקבלות בין שני האישים, ולכל השינויים בתוך אותן הקבלות, שעליהם עמדנו בסעיף ב:

1. הפסקה המתארת את הכנסת האורחים של אברהם בפרק י"ח יכולה להיחשב כאידיליה – 'תמונה קטנה' הכוללת תיאור חיים טבעיים פשוטים ושלווים, הרחוקים מהמולת העיר. הכנסת האורחים של לוט, לעומת זאת, מראשיתה מתאפיינת באווירה עירונית, ובהמשכה מתברר כי לעומת ה'שמחה של מצוה' המאפיינת את מעשיו של אברהם, הרי מעשיו של לוט הם 'חתרניים' מבחינתם של אנשי סדום והם מביאים אותו להתנגשות חריפה עמם ועם חוקי הרשע שלהם. אווירה של פחד וטרור היא השלטת בתיאור הכנסת האורחים של לוט. זהו המקום שבו בחר לוט לשבת.
2. הצלת לוט ומשפחתו כשכר על הכנסת האורחים שלו איננה מתממשת במלואה: חתניו הסדומיים לוקחי בנותיו אינם מוכנים להצטרף ללוט בהימלטותו מסדום, וכך מאבד לוט את בנותיו הנשואות ואת בניהן.
- 3-4. הבשורה על חורבן סדום הצפוי נאמרת לאברהם כדי לאפשר לו פתחון פה, כמי שדעתו חשובה לפני ה' ואין ה' מכסה ממנו דבר. ללוט נאמר הדבר רק כדי שיוכל להימלט מסדום. דעתו של לוט על חורבן סדום אינה חשובה, והוא אינו טורח להשמיעה. נגיעתו האישית של לוט, היא המביאתו לבקש על הצלת צוער לתועלת עצמו, ובקשתו מתקבלת.

נוסיף כאן עוד שתי הקבלות ניגודיות בין שני הפרקים – בין אברהם ללוט, המצטרפות אף הן להקבלות הקודמות ולטעם המשותף להבדל בין שני הפרקים ובין שני האישים:

א. לוט נצטווה "אל תביט אחרריך" – ציווי שהמעבר עליו הביא למות אשתו: "ותבט אשתו מאחריו ותהי נציב מלח" (פסוק כו), ודבר זה עומד בניגוד למה שנאמר על אברהם: "וישקף על פני סדם ועמרה ועל כל פני ארץ הככר וירא והנה עלה קיטר הארץ כקיטר הכבשן" (פסוק כח). ובכן, מה טעמו של ההבדל הזה שבין אברהם ללוט: לוט מצטווה להימלט מסדום פן ייספה בעוון העיר, ובכך לבדל עצמו במעשה מגורלה. ההבטה לאחור משמעה קשר עין עם העיר הנהפכת, צער על אובדנה. אצל לוט ומשפחתו צער כזה הוא צער אישי של מי שביתו חרב עליו, והוא חש שייכות אליו, ואילו לוט נתבע להתבדלות גמורה מסדום, הן בעצם מעשה הבריחה, והן במצב הנפשי שבו הוא נתון. חידוש הקשר לסדום, ולו קשר עין בלבד הגורר קשר לב, יחזיר את לוט לסדום וישתף את גורלו בגורלה. אשתו הסדומית של לוט לא יכלה לעמוד במבחן זה, וגילתה שהיא אכן בת סדום שאינה מסוגלת להינתק מעברה, ובכך נכללה אף היא בגורל בני עירה "ותהי נציב מלח", כפי שסדום עצמה הפכה להיות – "גפרית ומלח שרפה כל ארצה... כמהפכת סדום..." (דברים כ"ט, כב).

אף אברהם, בהשקיפו על סדום העשנה, ודאי חש רגש של צער. אולם צערו של אברהם אינו מביע חלילה שייכות לסדום. אברהם אינו צריך להתבדל מסדום, שכן מובדל ועומד הוא ממנה. צערו הוא על עצם האבדן, וראוי הוא לו.

ב. הולדת שני בניו של לוט בסיום הסיפור מקבילה לבשורת הולדת הבן לאברהם ושרה בראשיתו. ההבדל בין ההמשכיות המבורכת של אברהם, שעתיד להוליד בן מאשתו החוקית שהיא אשת נעוריו, לבין ההמשכיות המעוותת של לוט, המוליד שני בנים מבנותיו שלו, שבא עליהן ביאת עריות מתוך שכרות – הבדל זה זועק ממש. מה פשרו?

לוט ניסה להתבולל באנשי סדום ולקבוע את המשכיותו בקרבם: הוא נשא אישה סדומית ונתן את בנותיו לחתנים סדומיים. ניסיונו נכשל. ביד חזקה וזרוע נטויה מתקיים תהליך הבדלתו מאנשי סדום: אשתו הסדומית הופכת נציב מלח; בנותיו הנשואות בסדום נספו עם בעליהן וילדיהן, וללוט נותרו רק שתי בנותיו הצעירות והרווקות. כדי שלוט יזכה בהמשכיות, וכדי שהמשכיות זו לא תהיה מתוך התבוללות בעמי הארץ (כפי שתכנן לוט), נמצא 'הפתרון' בלידה שילדו בנותיו ממנו.

²⁰ 'חוטאים מקשרים' כאלה הם: הצעת הזוועה של לוט לתת את בנותיו לאנשי סדום, יחסם של חתניו לוקחי בנותיו אל לוט, ואשתו המביטה מאחריו והופכת לנציב מלח.

ה. חתימת פרשת היחסים בין אברהם ללוט

שאלת הזיקה בין אברהם ללוט מלווה את המסופר על אברהם בספרנו החל מראשית הופעתו בו. סיפורנו הוא החוליה האחרונה הדנה בכך בספר בראשית, אך למערכת היחסים בין השניים תוצאות מרחיקות לכת בהמשך המקרא, ביחסים שבין ישראל לעמון ומואב. יחסים אלו מתבררים הן באותן מצוות המעצבות את יחס ישראל לעמים אלו (דברים ב', ט ו-יט; שם כ"ג, ד-ז), והן בעימותים ההיסטוריים בין ישראל לאותם עמים לאורך כל תקופת המקרא.

את מערכת היחסים בין אברהם ללוט בספרנו ניתן לסכם בשלושה שלבים:

ראשית מבטיחה – לוט נזכר לראשונה בפרק י"א כחלק ממשפחתו של תרח, וכמי שתרח לוקחו עמו במסעו לארץ כנען ביחד עם אברם בנו ועם שרי כלתו. מסע זה נעצר בחרן. כשנצטווה אברם ב'לך לך', נאמר (י"ב, ד): "וילך אברם כאשר דבר אליו ה' וילך אתו לוט", ומשמע שהליכתו של לוט – בבחירתו הייתה, מחמת דבר ה' לאברהם. בהמשך אותו סיפור נאמר (שם ט): "ויקח אברם את שרי אשתו ואת לוט בן אחיו... ויצאו ללכת ארצה כנען" – כאן מצטרף לוט לאברם כבן אחיו, שאותו נוטל עמו דודו כבנו המאומץ.

פרדה מגונה – בפרק י"ג מתוארת פרדתו של לוט מעל אברם, כשהרמז הראשון לה הוא בתיאור עליית אברם ומשפחתו ממצרים (י"ג, א), והמשכה בתיאור המפורט הבא בפרק י"ג החל מפסוק ה. לסיפור זה הקדשנו את עיונו לפרשת לך לך בסדרה השנייה, סעיפים ג, ד, ו-ז, שם עמדנו על מניעיו של לוט להיפרד מעל דודו.

סיום עלוב – רמז ראשון ללוט על גורל התיישבותו בסדום ניתן לו במלחמת המלכים המתוארת בפרק י"ד: ארבעת המלכים נוטלים עמם, לאחר ניצחונם המהיר על מלכי הכיכר, "את לוט ואת רכשו... וילכו". דאגתו של אברהם לבן אחיו היא העומדת ללוט. אברהם מנצח את ארבעת המלכים במבצע פתע לילי, "וישב את כל הרכש, וגם את לוט אחיו ורכשו השיב". אין מתואר בסיפור זה כל מפגש בין השניים, ולוט שב לשבת בסדום. אף בסיפורנו עומדת זכותו של אברהם ללוט, כפי שמדגיש הכתוב: "ויזכר א-להים את אברהם, וישלח את לוט מתוך ההפכה". ברם הפעם אין הצלתו של לוט תלויה במעשה שיעשה אברהם למענו, אלא היא תלויה בלוט עצמו, שייבחן עד כמה חינוכו בבית דודו השאיר משקעים בנפשו ובאורחות חייו, ועד כמה הוא נבדל מאנשי סדום.

סיפורנו מהווה המשך בעיקר לסיפור הפרדה של לוט מעל אברהם. לוט מאס באורחות חייו של אברהם דודו, בנוודות וברעיית הצאן, וחפץ בהתיישבות של קבע במיטב הארץ. לשם כך היה מוכן לשבת בין רשעים ולהתבולל בקרבם. זכותו של אברהם עמדה לו, ועמה זכות עצמו עד כמה שנתרה, וה' לא אפשר לו להשלים תהליך זה, אלא חילץ אותו מסדום הנהפכת והעמידו בפני התחלה חדשה של קיום: מה שהיה לו בסדום – נלקח ממנו לבלי השב, אך גם אל מה שהיה לו בשבתו עם אברהם דודו – לא חזר לוט. אין הוא שב אל אוהל אברהם ואל החיים האידיליים בו; כאדם הקדמון יושב המערות, לוט נסוג אל חיים של בדידות ושל פראות, ומתחיל קיום מסוג שונה ממה שביקש.

כל הזכויות שמורות 2009 לשיבת הר עציון ולרב אלחנן סמט

ניתן למצוא "טופס אוטומטי להרשמה" באתר שלנו:
<http://etzion.org.il/vbm/subscribe.php>

לביטול רישום לשיעור:
<http://etzion.org.il/vbm/unsubscribe.php>

* ***** *

* כל הזכויות שמורות לשיבת הר עציון ולרב אלחנן סמט, תש"ע *

* עורך: אייל פישלר *

* ***** *

* בית המדרש הירטואלי שלידי ישיבת הר עציון *

* האתר בעברית: <http://www.etzion.org.il/vbm> *

* האתר באנגלית: <http://www.vbm-torah.org> *

* משרדי בית המדרש הירטואלי: 02-9937300 שלוחה 5 *

* דואל: office@etzion.org.il *

* ***** *